

Sofia Lahti

Silver Arms and Silk Heads

Medieval Reliquaries in the Nordic Countries

Bokrecension

Lahti, Sofia: *Silver Arms and Silk Heads. Medieval Reliquaries in the Nordic Countries*. Åbo Akademi förlag – Åbo Akademi University Press, Åbo 2019.

Open access: <https://www.doria.fi/handle/10024/170392>

I september 2019 försvarade Sofia Lahti vid Åbo Akademi sin doktorsavhandling *Silver arms and silk heads. Medieval reliquaries in the Nordic countries*. Med avhandlingens offentliggörande har ett underutforskat fält i nordisk medeltidskonsthistoria erhållit en välbehövlig och efterlängtd be-lysnig. Undersökningsmaterialet som så-
dant är ingalunda okänt: det nordiska be-
ståndet av medeltida relikvarier är till stora
delar kartlagt sedan tidigare, enskilda ob-
jekt och samlingar är publicerade i ett an-
tal studier av mestadels äldre datum, och
uppslagsordet ”Relikvarium” i *Kulturbis-
toriskt lexikon för nordisk medeltid* erbj-
der en kortfattad sammanställning av de
vid tiden för lexikonets tillkomst kända
relikbehållarna. Lahtis avhandling utgör
emellertid den första vetenskapliga under-
sökningen av samtliga bevarade och doku-
menterade relikvarier i Norden. I avhand-

lingen presenterar Lahti beskrivningar och
tolkningar av de relikvarier som fortfarande
existerar i sinnevärlden, eller vars utse-
ende kan rekonstrueras med hjälp av texter,
kompletterat med diskuterande analyser
med utgångspunkt i ett brett spektrum av
skriftliga källor ur vilka upplysningar om
en gång existerande relikvarier och deras
funktion i olika kontexter kan hämtas. Till
detta har hon fogat egna arkivstudier samt
undersökningar av befintliga relikvarier i
museer och kyrkor.

Avhandlingen är ett pionjärbete av
gediget slag. Lahti demonstrerar en i det
närmaste total översikt över empirin, det
vill säga relikvarierna och det skriftliga
källmaterialet. Sistnämnda är samman-
satt, omfattande såväl medeltida källor så-
som liturgiska texter, förteckningar över
relikksamlingar, diplom, helgonlegender,
mirakelsamlingar och translationsberät-

telser, som eftermedeltida konfiskeringsprotokoll och antikvariska inventeringar. Dock är det att beklaga att Island inte har inkluderats i undersökningen: de isländska *máldagar* – kyrkliga ägo- och inventarieförteckningar från 1100-talet till reformationen – utgör ett världsunikt, och alltför lite utnyttjat, källmaterial för studiet av den kyrkliga materiella kulturen i Norden under medeltiden. I gengäld är Lahti grundligt inläst på internationell forskningslitteratur om relik och relikkult under medeltiden, ett stoff som används på kompetent vis för att kontextualisera det nordiska materialet. Resultatet är en huvudtext på närmare fyrahundra sidor, plus en digital katalog som är tillgänglig *online*. I denna presenteras i tabellform över sexhundra relikvarier varav omkring en tredjedel är bevarade i dag. De återstående fyrahundra relikkärlen är med varierande grad av utförlighet belagda i skriftliga källor. Att siffrorna är så höga jämfört med vad åtminstone denna recensent hade väntat sig kan delvis förklaras med att katalogen omfattar flera slags behållare som normalt inte brukar etiketteras som relikvarier, däribland 76 hängsmycken, två paxplattor (*pacificalis*, *osculatorium*), två bärbara altaren, ett väggfast skåp och två altarskåp (träskulpturer innehållande relikvarier är dock inte medtagna med undantag för den stora S:t Göransskulpturen i Stockholms Storkyrka).

Texten är disponerad i tre huvudkapitel av vilka det första är en typologiskt uppbyggd genomgång av de olika kategorier av behållare för relikvarier som kan beläggas i det

nordiska materialet: altargravar, helgon-skrin, relikvarier, altartavlor, relikvarier, altarkors, hängkors, relikvarier, monstranser, pyxider, börsformade relikvarier, kärl av obestämd form (i källorna omtalade som *reliquarium*, *vas* och *kar*) samt skulpturer med relikvarier. Varje föremålskategori presenteras med beskrivningar av bevarade eller dokumenterade exemplar, följt av resonerande kommentarer om form och funktion med stöd av internationellt komparativt material. Undantagna från genomgången i detta kapitel är så kallade kroppsdelrelikvarier, det vill säga relikvarier utformade som en arm eller ett huvud, som enligt vad avhandlingens titel antyder står centralt i undersökningen. De behandlas i följande kapitel. Försvunna dylika relikvarier redovisas, och de exemplar som fortfarande existerar – ett huvudrelikvarium i trä, tre textila objekt för huvudrelikvarier, samt fyra armrelikvarier – ägnas ingående beskrivningar och analyser i egna delkapitel. Avhandlingens tredje och avslutande huvuddel handlar om relikvariernas ”sociala liv”, det vill säga omständigheterna för deras förvärv och underhåll, deras placering i kyrkorummets delaktighet i kult och fromhetsliv.

Undersökningens huvudsyfte sägs inledningsvis (s. 4) vara att undersöka den visuella och materiella diversiteten bland relikvarier i Norden under medeltiden samt att bidra med nya insikter om deras historia som artefakter och kultobjekt. På följande sida står att huvudfrågeställningarna är formulerade med utgångspunkt i två olika perspektiv som bägge knyter an

Armrelikvarium utfört i förgylld koppar. Själva handen/armen saknas men emaljarbetena, troligen utförda i Köln ca 1200, är välbevarade. Kring "fönstret" av bergkristall bilder av evangelisterna och nederst texten "DEXTERA DOMINI FECIT VIRTUTEM". Proveniensen okänd. Nationalmuseum Köpenhamn: <https://samlingen.natmus.dk/DMR/asset/209949>

till den medeltida perceptionen av relikvarierna: dels deras visuella och materiella kännetecken, dels hur de beskrevs och behandlades samt under vilka former brukarna interagerade med dem. De bägge perspektiven renodlar de helt grundläggande frågorna ”vad?”, ”hur?” och ”varför?” och illustrerar sålunda väl avhandlingens ka-

raktär av kartläggande grundforskning. Att huvud- och armrelikvarier lyfts fram som undersökningens primära fokus motiveras med att de ger uttryck för det komplexa samspel mellan form och innehåll, kroppsdel och kropp samt relik och bild som sägs utgöra essensen i alla relikvarier. Denna vinkling följs dock upp endast i be-

gränsad utsträckning i den fortsatta undersökningen. Även om Lahti i inledningskapitlet demonstrerar att hon är väl insatt i äldre och nyare internationell forskning och teoribildning rörande relikvarier och deras sociala och ontologiska dimensioner formuleras inte något egentligt teoretiskt ramverk för undersökningen, och genomförandet är i ringa mån teoridrivet.

På sidorna 7–8 specificeras ett antal frågor om relikvariernas tillkomst historia, användning, ikonografi, meningsbildning i kult och fromhetsutövning, och fortsatta existens efter medeltidens slut. Konkrektionsgraden speglar det faktum att undersökningen till sin kärna är dokumenterande och redovisande snarare än problematiserande. Avhandlingen vilar på en solid empirisk grund och de resonemang och slutsatser som läggs fram fokuserar genomgående på de slutsatser som kan dras av de historiska beläggen för relikvariernas utformning, bruk och mening, snarare än på teoretiskt färgade analyser av tingens essens och agens. De huvudsakliga resultaten kan summeras i tre punkter:

- Det systematiska utforskandet av skriftliga källor har avtäckt existensen av ett antal förlorade relikvarier som fram till nu inte har varit kända av forskningen.
- De fyra huvudrelikvarier och fyra armrelikvarier som fortfarande existerar ägnas utförliga analyser som leder till nya slutsatser gällande deras ursprungliga utseenden, för vilka helgons relikvarier har varit avsedda, deras proveniens samt funktion i kult och liturgi.

- I avhandlingens tredje huvudkapitel problematiseras förhållandet mellan yttre gestaltning och ”identitet”, det vill säga de helgon de antas ha representerat för den medeltida betraktaren, och de relikvarier de har innehållit. Här presenteras ett nyanserat och perspektivrikt resonemang med god blick för komplexiteten i den undersökta relationen.

Trots att det egentliga ämnet för undersökningen är relikvarier utformade som kroppsdelar består nästan hälften av huvudtexten av en utförlig redogörelse för de övriga kategorier av relikbehållare som är belagda i det nordiska materialet. Allteftersom de olika typerna av kärll genomgås tar författaren upp till behandling ett brett och skiftande spektrum av aspekter på medeltidens relik- och relikvariehantering. Det är uppenbart att ambitionen har varit att presentera en heltäckande bild av relikvariernas förekomst och bruk i Norden under medeltiden, och målsättningen kan i mångt och mycket sägas ha uppfyllts. Önskan att redovisa allt det stoff som har registrerats och systematiserats under avhandlingsarbetets gång är förståelig mot bakgrund av att en sådan översikt inte har gjorts tidigare, men konsekvensen är att det som enligt vad som framgår av inledningen är tänkt att utgöra avhandlingens huvudfokus, det vill säga de kroppsdelformade relikvarierna, till viss dels skymms av totalredogörelsen för det samlade beståndet av – en gång existerande – relikvarier och deras användning. Arbetets resulterande karaktär av inventerande översikt

överskuggar i viss mån den rent forskningsmässiga dimensionen i undersökningen. De tre huvudkapitlen framstår som tre sinsemellan åtskilda undersökningar och i mindre grad som byggstenar i en samordnad helhet, och de slutsatser som redovisas tenderar att ha formen av klarlägganden av de kulturhistoriska sammanhang i vilka relikvarierna har ingått och fungerat, snarare än att utgöra svar på analyser drivna av tydliga och avgränsade problemställningar.

I den digitalt tillgängliga katalogen förtecknas det samlade bestånd av relikvarier, såväl existerande som förlorade, på vilka undersökningen vilar. Katalogen är pragmatiskt upplagd utan anspråk på att utgöra en heltäckande dokumentation, vilket är ett förnuftigt val. Med hänsyn tagen till dessa begränsningar fungerar den som en tillfredsställande dokumentation av det empiriska underlaget för avhandlingens redovisningar och analyser. Ett frågetecken kan dock sättas för inkluderingen av huvudrelikvarier, tio till antalet, med utgångspunkt i ett antagande om att relikvarier efter ett helgon där huvudet har spelat en central roll i legenden bör ha förvarats i ett huvudrelikvarium. En sådan hypotes kan varken beläggas eller vederläggas, och dess vetenskapliga bevisvärde är därmed tämligen begränsat.

Textens disponering är föredömlig. Kapitelstrukturen är, på de premisser som anges för undersökningens genomförande, genomtänkt och konsekvent, och Lahti bemödar sig om att vägleda läsaren genom resonemangen på tydligt och pedagogiskt vis. Språkligt sett ligger texten på en an-

märkningsvärt hög nivå: det är ett nöje att ta del av en text som är skriven på så god engelska som är fallet här. Källförteckningen är omfattande men inte fullständig och företer vissa brister. Vid kontroll visar det sig således att ett drygt tjugotal referenser i fotnoterna saknar motsvarande poster i bibliografin, samt att ett antal verk som i fotnoterna refereras till med angivande av utgivare eller motsvarande i källförteckningen uppträder med titeln som huvudord.

Den forskningsinsats som Sofia Lahti redovisar i sin avhandling är imponerande och på övertygande vis präglad av den solida kännedom om själva undersökningsmaterialet som hon har upparbetat under lång tid. Empirin som läggs fram utgör en bred och allsidig redovisning av ett materialbestånd som fram till nu inte har varit publicerat i samlad form. Avhandlingen är också innovativ i det att nyare analytiska perspektiv i studiet av relikvarier och relikcult, upparbetade i internationell forskning sedan ett par decennier tillbaka, här tillämpas på det nordiska materialet. *Silver arms and silk heads* erbjuder en gedigen grund för ett fortsatt utforskande av relikvarierna och deras användning, och den nordiska medeltidsforskningsmiljön är att gratulera till ett banbrytande arbete på ett forskningsfält i medvind, internationellt och nu också i Norden.

Lena Liepe